

*Курп'єнко В. М.,**здобувач кафедри кримінального права, кримінології,
цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»*

КРЕДИТНІ СПІЛКИ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

Анотація. У статті визначено місце та роль кредитних спілок на ринку фінансових послуг України. Автор описує специфіку діяльності кредитних спілок у системі фінансового посередництва шляхом аналізу особливостей наданих ними фінансових послуг. Визначено основні перспективні напрями вдосконалення нормативно-правового регулювання порядку створення й діяльності кредитних спілок України в контексті взаємозв'язку органів державної влади з кредитними спілками України.

Визначення основних напрямів перспективного реформування організаційно-правового регулювання порядку створення та діяльності кредитних спілок в Україні тісно пов'язане з питаннями формування найбільш оптимальної правової моделі, яка б забезпечила максимальну ефективність такого регулювання. Перспективи розвитку кримінально-правового регулювання порядку створення й функціонування кредитних спілок України повинні визначати в контексті аналізу проектів законодавчих актів і підзаконних актів, які мали б регулювати відносинами. Однією з найважливіших особливостей розвитку законодавства, зокрема кримінального права, у демократичних країнах є його спрямованість на забезпечення підстав для здійснення та захисту прав і законних інтересів фізичних осіб у відносинах із небанківськими фінансовими установами. Однією з найважливіших гарантій цього є чітке регулювання процесуального аспекту відносин між особою та державними органами. За таких обставин державний службовець чи службовець місцевого самоврядування діє не довільно, а в чітко встановленому порядку. Це, по-перше, забезпечує рівність осіб перед законом, оскільки всі поодинокі справи підлягають одній і тій же процедурі, по-друге, наявність установленної законом процедури є відправною точкою для здійснення контролю, у тому числі судового, над законністю діяльності влади. Ці питання мають особливе значення для України, оскільки більшість процесуальних елементів відносин між органами державної влади та громадянами досі взагалі не врегульовані законом або регулюються підзаконними актами. Тому необхідність законодавчого регулювання порядку діяльності державних органів та інших суб'єктів, що виконують владні (адміністративні) функції, й особливо їхніх відносин з окремими особами сьогодні не викликає сумнівів. Доцільно розглянути перспективне законодавство, спрямоване на визначення принципів регуляторного регулювання порядку створення та діяльності кредитних спілок, у двох напрямках: по-перше, загальний регуляторний акт, що стосується взаємовідносин фізичних осіб (у тому числі кредитних спілок) з державним управлінням, тобто регулятивно-правовий акт, правила якого встановлюють загальні принципи процедури в Україні, а також спеціальне законодавство, безпосередньо спрямоване на реформування чинного правового порядку створення й діяльності кредитних спілок.

Ключові слова: небанківська фінансова установа, кредитна спілка, ринок фінансових послуг, кримінальне правопорушення.

Постановка проблеми. Зростання тіньового сектору економіки та криміналізація практично всіх сфер господарювання стримує розвиток ринкових відносин в Україні, загрожуючи національним інтересам і національній безпеці держави, підриває довіру громадян до демократичних інститутів і цінностей, спричиняючи занепокоєння в суспільстві та критичні оцінки міжнародних експертів. За даними Державної служби фінансового моніторингу України, протягом 2014–2019 рр. у середньому за рік викрито близько 40 тис. економічних злочинів, серед яких переважають злочини проти власності (52,0%), у сфері господарської діяльності (25,0%) та пов'язані з ними зловживання службових осіб суб'єктів господарювання всіх форм власності (23,0%). Перманентно збільшується питома вага тяжких та особливо тяжких злочинів і кількість потерпілих, яким завдано великої матеріальної шкоди [1; 2; 3].

Мета статті – визначити місце та роль кредитних спілок на ринку фінансових послуг України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загостренню криміногенної ситуації на фінансовому ринку незалежної України сприяє нерозвинута система державного регулювання й контролю, правова розбалансованість учасників фінансового ринку та інші об'єктивні чинники. Соціально-економічний розвиток держави зумовлює потребу забезпечення безпеки у сфері діяльності небанківських фінансових установ (далі – НФУ), до яких належать кредитні спілки, довірчі товариства, інвестиційні компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, страхові фірми й інші фінансові посередники, які надають широкий спектр послуг суб'єктам господарювання та населенню (станом на початок 2016 р. активи небанківського фінансового сектора України становили понад 100 млрд грн). Особливу увагу варто приділяти захисту приватних інвесторів, оскільки пересічні громадяни здебільшого мають незначний досвід вкладання своїх коштів та обмежені можливості щодо відновлення порушених прав. З досвіду фінансових пірамід 1990-х років злочинні технології під прикриттям НФУ характеризуються використанням злочинцями прийомів маніпулювання свідомістю жертв, атрибутів усесвітньо відомих компаній, сучасних телекомунікаційних технологій, корупційної підтримки чиновників усіх рівнів, що в поєднанні з недостатньо ефективними заходами протидії таким діянням з боку держави тривалий час спричиняє високий рівень їх латентності [3].

Хоча в загальній структурі економічної злочинності частка виявлених щороку злочинів у сфері діяльності НФУ в згаданий період не перевищувала 2,5%, викриті правоохоронними органами схеми заволодіння коштами громадян організованими групами та злочинними організаціями шахраїв викликають особливе занепокоєння своїми наслідками. На контролі керівництва Національної поліції України станом на початок 2019 р. перебувало 326 резонансних кримінальних провадження, у яких потерпілими

визнано загалом близько 100 тис. осіб, а сукупні збитки становлять понад 1 млрд грн, із яких реально відшкодовано не більше ніж чверть. Масштаби злочинності на ринку небанківських фінансових послуг визнають значними й країни з розвинутими ринковими відносинами. За даними Інтерполу, збитки від організованої злочинності у сфері залучення інвестицій у країнах Європи посідають друге місце після наркобізнесу. Отже, перед вітчизняними правоохоронними органами (зокрема Національною поліцією України) постають усе нові проблеми законодавчого, відомчого нормативно-правового, організаційного та практичного характеру, які вимагають ефективного вирішення.

Покращення економічної ситуації в Україні залежить від багатьох чинників, зокрема не тільки від зусиль держави, а й від внеску фінансових посередників, їх спроможності стабілізувати фінансові ресурси для інвестування реального сектору. Кредитна спілка як небанківська фінансово-кредитна установа відіграє важливу роль у підтриманні споживчих можливостей населення.

Кредитні спілки є порівняно новим і недостатньо вивченим різновидом фінансових установ. Розглядаючи їх у контексті системи суб'єктів кримінального права, варто зазначити, що вони посідають специфічне місце, оскільки власне завдяки їм, їхній діяльності певним чином держава реалізує свої функції та завдання. Кредитні спілки не існують у правовому вакуумі, не є повністю відділеними від держави, не є предметом регулювання лише однієї галузі права чи об'єктом дослідження певного напрямку в правовій науці. Кредитні спілки перебувають у постійній тісній взаємодії з державою, її органами, систематично відчувають на собі її вплив або вплив правових і політичних процесів, що відбуваються в державі.

Кредитні спілки як суб'єкти фінансово-правових відносин у процесі реалізації своїх законних прав насамперед стикаються з публічними потребами та інтересами, які представляє суб'єкт публічної адміністрації. У свою чергу, відбувається своєрідне зіставлення одних інтересів (приватних) з іншими (суто публічними), значно більшими за обсягом і значущими для суспільства. Якщо ці інтереси не вступають між собою в протиріччя, відповідно до нормативних визначень, відбувається реалізація згаданих вище потреб у межах владно-управлінської діяльності або в інших формах державної діяльності, пов'язаних із нею, здійснення яких регламентоване нормами кримінального права. І, навпаки, коли зазначені вище групи інтересів не збігаються, вступають між собою в певні протиріччя, процес їх реалізації або взагалі припиняється, або відкладається до усунення причин, що лежать в основі цих протиріч.

Згідно із Законом України «Про кредитні спілки», кредитна спілка – це неприбуткова організація, заснована фізичними особами, професійними спілками, їхніми об'єднаннями на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки [4]. Кредитна спілка створюється й функціонує на базі певного монолітного об'єднання людей відповідно до їхніх інтересів, спільної діяльності або компактного місця проживання. Завдяки кредитним спілкам особи, кооперуючи свої зусилля, ідеї та кошти, можна отримати необхідні послуги значно дешевше, ніж якщо б кожен із них намагався діяти самостійно. Єдине завдання кредитної спілки – забезпечити найдешевші послуги членам за рахунок акумульованих ними ж фінансових ресурсів [5, с. 69]. Кредитна спілка характеризується вузькою спеціалізацією щодо можливих напрямів використання

заощаджених фінансових ресурсів. Звідси – неприбутковість кредитних спілок, діяльність яких спрямована не на отримання прибутку, а на надання кредитних та ощадних послуг тільки власним учасникам. Отримані в результаті надання позичок кошти становлять дохід кредитних спілок, який і спрямовується на формування фондів і нарахування відсотків відповідно до сум внесків її членів [6, с. 29].

Згідно з результатами аналізу сучасного стану кількості кредитних спілок, виявлено таке: у період 1994–2012 років у різний час у державному реєстрі було зареєстровано 941 кредитну спілку, натеper продовжують діяльність 673 спілок, тоді як 26% зареєстрованих спілок, або 268 спілки, припинили діяльність через скрутний фінансовий стан [7].

Загалом система кредитної кооперації, загальні активи якої перевищують 4,5 млрд грн, об'єднує понад 980,9 тис. громадян України. Проте за 2012–2014 роки спостерігається зменшення кількості членів ринку на 83,57% (з 245,3 до 40,3 тис. осіб). Різке зменшення членства стало наслідком прийняття загальними зборами частини спілок рішень про виключення зі спілок осіб, які порушили статут кредитної спілки в частині невнесення обов'язкових внесків до капіталу кредитних спілок.

Станом на 2014 рік кількість кредитних установ порівняно з аналогічною датою минулого року зменшилася на 47 одиниць, або на 6,5%. Кількість кредитних спілок зменшилася на 68 одиниць (на 11,5%). Водночас кількість інших кредитних установ збільшилася на 21 одиницю (на 20,8%). Кількість юридичних осіб публічного права не змінилася. Також у Державному реєстрі фінансових установ налічувалося 1 656 відокремлених підрозділів кредитних установ, у т.ч. 673 відокремлених підрозділів кредитних спілок та 1 081 відокремлений підрозділ інших кредитних установ. За територіальною ознакою найбільша кількість кредитних установ зареєстрована в таких областях: м. Києві та Київській області – 152 (22,6%); – Луганській – 48 (7,1%); Харківській – 40 (5,9 %); Донецькій – 39 (5,8%); Дніпропетровській – 30 (4,5%) [8, с. 182].

Обсяг кредитування кредитних спілок України у 2014 році залишився на рівні попереднього року та середній кредит, наданий одному члену, сягнув понад 11,3 тис. грн. У 2014 році кредитний портфель кредитних спілок України збільшився на 4,99% (з 2237,4 до 2349,1 млн грн). Найпопулярнішими на ринку є кредити, надані на споживчі потреби, а саме на придбання техніки для дому, оплату навчання, лікування й інші соціальні потреби, частка яких перевищує 64% наданих кредитів. Депозитний портфель кредитних спілок України з початку 2014 року зріс на 12,19% й досяг 1330,1 млн грн. Діапазон середньозважених відсоткових ставок за кредитами, які надані членам кредитних спілок, доволі широкий. Найбільше кредитних спілок (30,6%) надають кредити за середньозваженою ставкою в межах від 40% до 50% річних. Більше ніж половина кредитних спілок (54,9%) надає своїм членам кредити за відсотковою ставкою в межах від 30% до 50% річних [8, с. 183].

Перехід України до соціально орієнтованої ринкової економіки передбачає створення конкурентоздатного фінансового сектора, який мобілізує та надасть небанківському фінансовому сектору країни необхідний обсяг фінансових ресурсів, забезпечуючи, отже, його розвиток. Ефективне функціонування економіки потребує постійної мобілізації, розподілу й перерозподілу фінансових ресурсів між її сферами та секторами. Такі функції виконуються як за допомогою держави, так і за допомогою фінансового ринку,

який мобілізує заощадження на добровільних засадах і надає позички чи інвестиції, регулюючи, отже, фінансово-економічну ситуацію країни [9, с. 180].

Кредитні спілки, з огляду на їх кооперативну природу, на ринку фінансових послуг є середовищем узгодження інтересів членів і безпосередньо кредитної спілки. У разі функціонування такого фінансового механізму кредитна спілка, з одного боку, накопичує фінансові ресурси, а з іншого – використовує їх для надання позичок своїм членам. Таку діяльність можна охарактеризувати як самозабезпечення або ж самофінансування, яка має соціальний характер спрямованості й характеризується високим рівнем відповідальності спілки перед своїми членами [10, с. 103].

Ефективність функціонування фінансового сектора економіки залежить від успішної діяльності всіх його учасників. Саме тому розвиток ринку фінансових послуг України об'єктивно потребує існування в його інституційній структурі розгалуженої системи фінансових посередників. Для забезпечення рівних можливостей доступу до фінансових послуг посередники повинні задовольняти потреби різних споживачів: від великих корпорацій до пересічних громадян. В умовах суттєвої диференціації життєвого рівня населення України значно посилюється роль фінансових установ із соціальним складником, до яких належать і кредитні спілки. Основою їхньої діяльності є те, що населення намагається власними зусиллями об'єднатися для задоволення своїх потреб у кредитуванні. Це і становить фундамент кооперативних відносин – самопомоги на основі взаємодопомоги.

В умовах гострої конкуренції на ринку позичкових капіталів найбільшим попитом у населення України користуються кредитні послуги, що надаються банками та ломбардами. Водночас спостерігається зниження ділової активності кредитних спілок як фінансових установ, що функціонують на неприбутковій основі. Тому на сучасному етапі необхідний якісно новий підхід до теоретичного розкриття та практичного обґрунтування рекомендацій щодо побудови такої системи кредитної кооперації, яка б змогла адекватно реагувати на поточні економічні виклики і створити умови для конкурентної діяльності кредитних спілок на ринку фінансових послуг України [11, с. 102].

Банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові й факторингові компанії надають кредитні послуги, проте механізм їх надання, коло споживачів і кінцева мета діяльності визначають особливості конкретної фінансової установи, тоді як метою функціонування кредитних спілок є не фінансовий результат від діяльності, а забезпечення своїх членів необхідними кредитними ресурсами й отримання соціального ефекту для всього суспільства. Така специфіка кредитних спілок проявляється й у їх фінансових послугах. За результатами дослідження особливостей діяльності кредитних спілок з'ясовано, що надані ними фінансові послуги мають низку характерних ознак, серед яких – зручність, пільговий характер, спрощені умови надання кредитів, взаємне кредитування, фінансова взаємодопомога, взаємна довіра членів кредитної спілки.

Надання фінансовими посередниками фінансових послуг є важливим чинником для виникнення інтересу з боку держави щодо дотримання та захисту прав споживачів фінансових послуг, гарантування стабільності та платоспроможності відповідних фінансових установ. Так само діяльність із надання фінансових послуг об'єктивно містить значні ризики, а тому потребує передусім зваженого й комплексного регулювання та контролю на державному рівні за діяльністю фінансових посередників.

Основними негативами в розвитку руху кредитних спілок є:

- наявність на ринку кредитної кооперації певної кількості тимчасових фінансових установ, метою створення яких є збагачення шахрайським способом вузького кола осіб за рахунок внесків інших учасників (псевдокредитні операції);
- порушення кооперативних принципів у діяльності значної кількості кредитних спілок;
- недостатня платоспроможність, високий рівень фінансових ризиків;
- недотримання кредитними спілками нормативів, рекомендованих Нацкомфінпослуг: недостатня ефективність контролю з боку контролюючих органів; низький рівень інформованості населення щодо природи та принципів діяльності кредитних спілок.

Отже, сьогодні існує багато проблем, які перешкоджають розвитку кредитної кооперації в Україні та зумовлюють необхідність проведення ґрунтовних досліджень у цьому напрямі.

Важливу роль у відносинах держави й кредитних спілок відіграє державний контроль – це сукупність дій уповноважених державних органів і службових осіб, що полягає в спостереженні за функціонуванням кредитних спілок з метою отримання об'єктивної та достовірної інформації про стан справ у них, застосування заходів щодо запобігання правопорушенням із правом прямого втручання в їхню оперативну діяльність, установлення причин та умов, що сприяють порушенню вимог правових норм; застосування заходів щодо притягнення винних осіб до відповідальності. Державний контроль за діяльністю кредитних спілок здійснюється на двох рівнях: макрорівні – державними органами, які здійснюють контроль, і мікрорівні – його суб'єктом насамперед є державний регулятор на ринку кредитних спілок. Це забезпечує всебічний і законний державний контроль за діяльністю кредитних спілок. До основоположних принципів державного контролю за діяльністю кредитних спілок належать законність, системність, систематичність, дієвість, гласність, прозорість, а також підконтрольність і підзвітність контролюючого органу перед відповідними органами державної влади й громадянським суспільством, пріоритет і гарантування прав, об'єктивність, неупередженість та оперативність контролю, обов'язкова наявність підстав, визначених законодавством, для проведення державного контролю. Функціями державного контролю за діяльністю кредитних спілок є регулятивна, правоохоронна, превентивна, інформаційна, фискальна, аналітична, відновлююча.

Визначення основних напрямів перспективного реформування організаційно-правового регулювання порядку створення та діяльності кредитних спілок в Україні тісно пов'язане з питаннями формування найбільш оптимальної правової моделі, яка б забезпечувала максимальну ефективність і результативність такого регулювання. Перспективи розвитку кримінально-правового регулювання порядку створення та діяльності кредитних спілок України варто визначати в контексті аналізу проектів законодавчих актів і підзаконних актів, які покликані були б урегулювати відповідні відносини. Однією з найголовніших ознак розвитку законодавства, зокрема кримінального, у демократичних країнах є його спрямованість на забезпечення підстав для реалізації та захисту прав і законних інтересів осіб у відносинах із небанківськими фінансовими установами. Одна з найважливіших гарантій цього – чітка регламентація процедурного аспекту відносин особи й публічної влади. За таких умов державний службовець чи службовець органу місцевого самоврядування діє не свавільно,

а керуючись чітко встановленим порядком. Це, по-перше, забезпечує рівність осіб перед законом, адже до всіх однопорядкових справ застосовується однакова процедура, по-друге, існування законодавчо встановленої процедури є вихідною точкою для здійснення контролю, в тому числі судового, за законністю діяльності органів влади. Ці питання є особливо актуальними для України, оскільки досі більшість процедурних елементів відносин органів публічної влади з громадянами або не регулюються законодавством узагалі, або ж регулюються підзаконними нормативно-правовими актами. Отже, необхідність законодавчого регулювання порядку діяльності державних органів та інших суб'єктів, які виконують владні (розпорядчі) функції, й особливо їхніх відносин із приватними особами сьогодні не викликає сумнівів. Доцільно розглядати перспективне законодавство, що спрямоване на визначення засад нормативно-правового регулювання порядку створення та діяльності кредитних спілок, у двох напрямках: насамперед загальний нормативний акт, який стосується взаємовідносин приватних осіб (у тому числі й кредитних спілок) із публічною адміністрацією, тобто нормативно-правовий акт, норми якого закріплюють загальні засади процедури в Україні, і спеціальне законодавство, яке безпосередньо спрямоване на реформування чинного правового порядку створення та діяльності кредитних спілок.

Висновки. Ринок фінансових послуг відіграє важливу роль в економіці нашої держави. Належне функціонування ринку фінансових послуг і виконання основних його функцій відбувається на основі діяльності фінансових посередників, серед яких важливу роль відіграють небанківські фінансові установи. Кредитні спілки належать до розряду небанківських фінансових установ і здійснюють свою діяльність на умовах самофінансування та неприбутковості. Про зростання важливості таких кредитних установ серед інших посередників фінансового ринку свідчать результати дослідження показників діяльності кредитних спілок. Кредитні спілки, за даними державного реєстру, займають найбільшу частку в загальній структурі небанківських фінансових установ становить (29,53%) і мають тенденцію до кількісного зростання.

Література:

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування / Генеральна прокуратура України. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.
2. Кредитні спілки, що порушують законодавство, будуть виключені з Державного реєстру фінансових установ. Інформація Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. 2019. URL: <http://nfp.gov.ua/>.
3. Звіт про проведення національної оцінки ризиків. Державна служба фінансового моніторингу України. 2016. Київ : ДСФМУ, 2016. 172 с.
4. Про кредитні спілки : Закон України від 20 груд. 2001 № 2908-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2908-14>.
5. Шкварчук Л.О. Фінансовий ринок : навчальний посібник. Київ : Знання, 2013. 382 с.
6. Прудніков А.О. Основні принципи функціонування кредитних спілок України в сучасних умовах. *Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції*. 2018. № 2. С. 27–32.
7. Підсумки діяльності кредитних спілок за 12 місяців 2014 року. URL: https://nfp.gov.ua/files/DepFinMon/ks_9%20mis%202014.pdf.
8. Шинкаренко О.М. Особливості діяльності кредитних спілок та їх місце у фінансово-кредитній системі. *Фінансовий простір*. 2014. № 2 (18). С. 180–187.

9. Луцишин О.О. Організаційно-правовий механізм діяльності кредитних спілок у сфері кредитування. *Світ фінансів*. 2014. № 3. С. 69–85.
10. Ткачук В.Ю. Основні засади діяльності кредитних спілок в Україні та особливості їх регулювання. *Науковий вісник Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка*. 2011. № 30. С. 101–107.
11. Криниця С.О. Небанківські фінансові установи: управління, фінанси та облік : монографія. Київ : ТОВ «ДКС Центр», 2010. 408 с.

Kupriienko V. Credit unions at the market of financial services of Ukraine

Summary. The article identifies the place and role of credit unions in the financial services market of Ukraine. The author describes the specifics of the activities of credit unions in the financial intermediation system through an analysis of the peculiarities of financial services provided by them. The main perspective directions of improvement of the normative-legal regulation of the procedure of creation and activity of credit unions of Ukraine in the context of the relationship of public authorities with credit unions of Ukraine are identified.

The definition of the main directions of perspective reform of the organizational and legal regulation of the procedure of creation and activity of credit unions in Ukraine is closely connected with the issues of formation of the most optimal legal model that would ensure the maximum efficiency and effectiveness of such regulation. Prospects for the development of criminal law regulation of the procedure for establishing and operating credit unions of Ukraine should be determined in the context of the analysis of draft legislative acts and by-laws that would be intended to regulate the relations. One of the most important features of the development of legislation, in particular criminal law, in democratic countries is its focus on providing grounds for the exercise and protection of the rights and legitimate interests of individuals in relations with non-bank financial institutions. One of the most important guarantees of this is the clear regulation of the procedural aspect of relations between the individual and the public authorities. In such circumstances, a civil servant or a local government employee acts not in an arbitrary manner but in accordance with a clearly established procedure. This, firstly, ensures the equality of persons before the law, since all single-line cases are subject to the same procedure and, secondly, the existence of a statutory procedure is the starting point for exercising control, including judicial, on the legality of the activities of the authorities. These issues are of particular relevance to Ukraine, as most procedural elements of relations between public authorities and citizens are still not regulated by law at all, or are regulated by by-laws. Therefore, the necessity of legislative regulation of the order of activity of state bodies and other entities performing power (administrative) functions, and especially of their relations with individuals, is not in doubt today. It is advisable to consider promising legislation aimed at defining the principles of regulatory regulation of the procedure for the establishment and operation of credit unions, in two directions: first, the general regulatory act relating to the relationship of individuals (including credit unions) with the public administration, ie regulatory – a legal act, the rules of which establish the general principles of the procedure in Ukraine, and special legislation directly aimed at reforming the existing legal order of creation and activities credit unions.

Key words: non-bank financial institution, credit union, financial services market, criminal offense.